TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

TÜRK KÜLTÜRÜ

AYLIK DERGİSİ

257

SAYI 257 YIL XXII EYLÜL 1984

TÜRK KÜLTÜRÜ

Yayın Ta.: Kasım/1962

Yayınlayan :
TÜRK KÜLTÜRÜNÜ
ARAŞTIRMA
ENSTİTÜSÜ
Kuruluş Ta.: Ekim 1961

★

İmtiyaz Sahibi

Prof. Dr. Şükrü ELÇİN

★

Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Talip YÜCEL

★

Fiatı : 140.— TL.
Yıllık Abonesi :
1.500.— TL.
(Posta Ücreti 60.— TL. hariç)

★

Dergiye gönderilen yazılar basılsın basılmasın iâde edilmez. Dergideki yazılar kaynak gösterilerek alınabilir. Makalelerdeki fikirler imzâ sahiplerine âittir.

★

İdare ve yazışma adresi :
BAHÇELİEVLER
SONDURAK, 17.
SOKAK NU. 38
ANKARA
Tel : 13 41 35
Tel : 13 31 00

★

Dizilip Basıldığı yer :
Ayyıldız Matbaası A.Ş.
Ankara
Tel : 13 19 62

İÇİNDEKİLER

"On Dilli" Bizans
Doç. Dr. Abdülkadir Donuk . . . 537

Çağdaş ve Tarihî Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Sözlüğü
Dr. Timur Kocaoğlu 541

Sâde Bir Şey
Hâlid Ziya Uşaklıgil 550

Kıbrıs Kurtuluş Marşı
Coşkun Ertepınar - Salih Aydoğan 558

Devlet Yayınları ve Millî Kültürümüz
Abdülkadir Salgır 561

Nasreddin Hoca Fıkralarının Fikrî ve Edebî Değeri
Doç. Dr. Önder Göçgün . . . 566

1906 - 1907 Erzurum Ayaklanması III
Prof. Dr. Orhan Türkdoğan . . 575

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doktora ve Doçentlik Tezleri
Dr. Münir Atalar 601

Türkçe-Lehce - Lehce-Türkçe Sözlük
Müjgân Üçer 602

Trabzon ve Çevresinin Tarihî Eserleri
Dr. Hâşim Karpuz 604

TÜRK KÜLTÜRÜ

SAYI 257 YIL XXII EYLÜL 1984

"ON DİLLİ" BİZANS

Doç. Dr. Abdülkadir Donuk

Yeryüzünde yaşayan çeşitli toplulukların birbirlerinden çok farklı yönleri bulunduğu âşikârdır. Bu itibarla her milletin kendine mahsus bir dili ,dini, töresi, örf-âdet ve gelenekleri, ahlâkı, siyâset anlayışı, teşkilâtı, giyimi vb... vardır ve bütün bunlar, o cemiyetin kültürünü meydana getirir. Tarihî kaynaklarca sâbit köklü bir kültüre sâhip bulunan atalarımız, şöyle tanınmışlardır: Adâletçi, hürriyet âşığı koruyucu, nâmusuna düşkün cesur ve kahraman, misâfirperver "söz nâmustur" düsturu ile hareket ederek verdiği sözü dâima yerine getirici vb... Diğer taraftan gûya medeniyetin beşiği kabûl edilen eski Grek dünyasının halkı ise, şu şekilde isim yapmışlardır: Onlar kendisinden olmayana "barbar" demişler, halkı çeşitli sınıflara ayırmışlar ve bunlar içerisinde köleleri **"ehlî hayvan", "canlı âlet", "satılık mal"** sıfatları ile tanımışlar, "eşit olmayana eşit muâmele etmek eşitsizliktir" formülünü ortaya koymuşlar, yakalanmadan yapılan hırsızlığa kahramanlık pâyesini vererek bununla iftihar etmişlerdir, vb.. gibi.

Bu kısa mukayeseden hareket ederek tarihî kaynaklarda yer alan yalnız iki hâdiseyi hatırlatmak suretiyle, Bizans'ın gerçek çehresini göz önüne sermek istiyorum. Günümüzde de **"Bizans oyunları"** adı altında haklı bir şöhrete ulaşan ve sık sık söyledikleri birbirini tutmaz veya bugün konuştuklarını yarın inkâr eden Bizanslının karakteristik vasıflarını şu tarihî belgeler ortaya koymaktadır:

Birinci hâdise m.s. 5. asır'a âittir: Avrupa Hunları, Attilâ zamanında (434-453), Batı Asya ve Orta Avrupa'ya hâkim olmuşlardı. Bu devirde Bizanslıların yapılan andlaşmaların şartlarına riayet etmiyerek Hun'lardan kaçanları iâde etmemesi, hattâ bunlardan bâzılarını yüksek makamlara getirmesi; müşterek pazar yerlerinde Hunları aldatması; silâhları ve ziynet eşyası ile gömülen Hun büyüklerinin mezarlarını soyması; yıllık vergileri ödememesi vb. gibi olaylara sebebiyet vermesi, 1. ve 2. Balkan seferlerinin (441-442 ve 447 yılları) yapılmasına ve Bizans'ın daimî

bir baskı altında tutulmasına sebeb olmuştu. Her iki sefer neticesinde önemli mevkileri kaybeden ve ağır harp tazminâtı ile yıllık vergi ödemek mecburiyetinde bırakılan Bizans imparatoru Theodosios II, Hunlarla başa çıkamıyacağını anlayınca, çareyi Attilâ'yı bir suikasd ile ortadan kaldırmakta buldu. Bunun için Attilâ'nın nezdine bir elçilik hey'eti gönderdi. Bu hey'ete, suikasdı gerçekleştirmekle gizlice vazifelendirilmiş Bigila'da katılmıştı. Durumdan haberdar olan Attilâ, yaptığı alenî sorguda Bigila'ya maksat ve faaliyetlerini itiraf ettirdi. Bizanslıların hiçbirine dokunmadı, fakat Theodosios'a hitaben yazdığı şu mesajı hususî elçi ile imparatora yolladı: **"Theodosios, Attilâ gibi, asîl bir babanın oğludur. Attilâ babası Muncuk'tan aldığı asâleti muhâfaza etmiş, fakat Theodosios Attilâ'nın haraç-güzarı olmakla köle durumuna düşmüştür. Theodosios kölelik haysiyetini de koruyamamıştır, çünkü efendisi olan Attilâ'nın canına kıymak istemiştir"**[1]. Görüldüğü gibi, Attilâ yazdığı bu mektupla, Bizans imparatorluğunun iki yüzlülüğüne en güzel cevabı vermiş bulunmakta idi.

İkinci hâdise m.s. 6. yüzyıla âittir: Orta Asya'da Bumın hâkan 552 yılında ,Gök-Türk hâkanlığını kurmuştu. Hâkan, devletinin Batı kanadının idaresini, kuruluşta birlikte çalıştıkları küçük kardeşi İstemi'ye verdi. Bumın devleti kurduğu yıl içinde öldü. Yerine oğlu K'o-lo ve bunun da erken ölümü üzerine yerine Bumın'ın diğer oğlu Mu-kan geçti (553 - 572). Mu-kan hâkanlığın doğu kanadının yâni devletin asıl hâkanı idi. Yabgu unvanını taşıyan, dolayısiyle doğu kanadının yüksek hâkimiyetini tanıyan İstemi, batıda fetihlerine devam etmekte idi. Kısa zamanda, Altayların batısını, Isık göl ve Tanrı dağlarına kadar olan bölgeyi hâkimiyetine alan İstemi, geniş çapta askerî ve siyâsî faâliyetleri neticesinde temas kurduğu Sâsânî imparatorluğu ve Bizans gibi Ortaçağın en büyük iki devletini Gök-Türk politikası izinde yürütmek suretiyle, Türk hâkanlığını bir dünya devleti pâyesine yükseltti. Orta Asya'nın ipek ticaretini elinde tutan Ak Hun veya Eftalit devleti ile doğuda Juan-juan devleti arasında muhâfaza edilen siyâsî denge, Gök-Türklerin tarih sahnesinde görünmesi yüzünden alt-üst oldu. Gök-Türkler büyük bir kuvvet hâlinde ortaya çıkıp Juan-juan'ları saf dışı bırakmışlardı. Gök-Türklerin siyâsî ve iktisadî hâkimiyetlerini yürütebilmeleri için Eftalitlerin de tâbiiyete alınması gerekmekte idi. Böylece ipek ticareti Türklerin eline geçebilecekti. İstemi bu siyaseti esas alıp faaliyete geçmek istediği zaman, kendisine

---

(1) Bizans tarihçisi Priskos (m. 5. yüzyıl)'dan naklen bk. İ. Kafesoğlu, **Türk Millî Kültürü**, İstanbul, 1983, s. 75 vd. Daha bk. P. Váczy, **Hunlar Avrupada**, bk. **Attila ve Hunları**, İstanbul, 1962, s. 104.

kuvvetli bir müttefik de bulmuştu. Bu, devrin diğer bir kudretli devleti olan Sâsânî imparatorluğu idi. Daha sonra müttefikler tarafından sıkıştırılan Ak Hun'lar (Eftalitler) yıkıldı ve toprakları, Ceyhun nehri sınır olmak üzere iki müttefik arasında paylaşıldı (557). Bu suretle İç Asya kervan yolu bir kere daha Türklerin eline geçmiş oluyordu. Ancak Sâsânî hükümdarı Anûşîrvân, bu bölüşmede, "arslan payı"nı almış olmasına rağmen, pek memnun değildi ve kervan yolunun Mâveraünnehir güzergâhını da ele geçirmek istiyordu. Bu maksatla, kendi ülkesinden Akdeniz limanlarına ve Bizans'a yapılmakta olan ipek nakliyatını durdurdu. İstemi'nin gönderdiği elçileri hile ile öldürttü. Bunun üzerine İran ile uzlaşma ümidini kesen İstemi Bizans'a döndü ve İstanbul'a Sogdlu ipek tâciri ve diplomat Maniakh başkanlığında bir hey'et gönderdi (567 sonları). Tarihte bu ,Orta Asya'dan Doğu Roma'ya giden ilk resmî hey'et idi. Buna karşılık olarak Bizans, Zamarkhos başkanlığında bir elçilik hey'etini İstemi'nin huzuruna gönderdi (569 Ağustosu). Bu hey'etin başarısından gayrete gelen Bizanslılar Gök-Türklerle bir dostluk kurmak hevesine düştüler ve birbiri ardına heyetler yolladılar. Sonunda Bizans ile Sâsânî'lerin arası açıldı ve Zemarkhos'un dönüşünden az sonra 571 de Bizans ile İran arasında savaş başladı. Bu harp doğrudan doğruya İstemi'nin siyâsetinin bir neticesi olmuştur. Bizansla İran arasında muharebe başladığı zaman, Gök-Türk hâkanlığının, Bizans'ın bir müttefiki olmakla beraber, İran'a yüklenmediği görülür. İhtimal İstemi'nin talepleri, Sâsânî'ler tarafından kabûl edilmiştir. İstemi, Bizans'ın teşviklerine rağmen İran'a hücum etmemişti.

Fakat bu sırada Gök-Türklerle Bizanslılar arasında da soğukluk başladı, hattâ birbirine karşı düşman duruma girdiler. Ancak burada Gök-Türklerin savaşa girmemelerinin sebebinin altında Bizans'ın hilekârlığı rol oynamış görülüyor. Gök-Türklerle dost olduğu hâlde, Gök-Türklerin can düşmanı Juan-juan'larla siyâsî münasebetler kuran Bizans, daha sonra onlardan kaçan bazı kalabalık (Juan-juan) kütlelere yardım etti, arâzi verdi. İşte bu davranışa Gök-Türkler çok sinirlenmişlerdi. Bu yıllarda Gök-Türklerle olan ittifakın yenilenmesini ,kuvvetlenmesini arzu eden Bizans imparatoru Tiberius, Valentinos adlı bir muhafız subayını elçi olarak gönderdi. Valentinos 576 yılında kendisini karşılayan Gök-Türk prensi Türk-şad'a iki ülke arasında dostluğun devam etmesi isteğini tebliğ etti .Elçi bunları söylediği zaman Türk-şad hiddetlenerek, şu tarihî konuşmasını yapmıştır:

"O Romalılar siz değilmisiniz ki, ON DİLLE konuşursunuz ve herkesi aldatırsınız". Bu arada Türk-şad hiddetinden on parmağını ağzına sok-

muş ve "Görüyorsunuz, işte sizin bu kadar diliniz var. Bu dillerden bâzıları ile bizi, bâzıları ile de esirlerimiz olan Juan-juan'ları kandırırsınız. Güzel sözler söylersiniz, her milleti medh ü senâ edersiniz, onlarla âdeta oynarsınız. Ama başlarına bir belâ geldi mi bir köşeye çekilir, kendi çıkarınıza bakarsınız. Siz elçiler huzuruna yalanlarla dolu olarak geldiniz, şu anda bile bana doğruyu söylemiyorsunuz. Ama sizleri gönderenler sizden daha çok yalancı ve daha çok sahtekârdırlar. Hemen vakit geçirmeksizin kafanızı kesmek lâzım gelirdi. Çünkü Türklerin en çok nefret ettikleri şeylerden biri yalancılık ve sahtekârlıktır. İmparatorunuz da lâyık olduğu şekilde cezâsını görecektir. Çünkü o, dostluktan bahsederken, bizden yâni efendilerinden kaçanlarla ittifaklar yapıyor. Bundan kasıt bellidir. Ben bize bağlı olan Juan-juan'ların geriye dönmelerini istiyorum. Onlar kafalarının üstünde kırbacımın şakırtılarını duymalıdırlar. O zaman isterlerse toprak altına girsinler. Eğer karşımıza çıkarlarsa, onları kılıçla öldürmeğe tenezzül etmiyeceğiz, fakat atlarımızın nalları altında karınca gibi ezeceğiz. Siz Romalılar niçin bizim elçilerimizi Kafkaslar üzerinden Bizans'a götürüyorsunuz ve Roma'ya gidilecek başka yol yoktur diyorsunuz. Yâni biz yollar geçilmez, her taraf arızalı, dağlık, taşlık zannelim de Roma imparatorluğuna hücum etmiyelim mi? Böyle düşüneceğimizi mi sanıyorsunuz. Fakat ben Dnyeper nehrinin nerede bulunduğunu, Tuna'nın nereye aktığını Meriç'in nereden geçtiğini çok iyi biliyorum. Bize tâbi olan kavimlerin Roma topraklarına nereden girdiklerini de biliyorum ve sizin kaleleriniz de bizim için sır değildir. Çünkü güneşin doğduğu yerden, battığı yere kadar bütün dünya bizim önümüzde diz çökmüştür"[2]

Yukarıda 6. asırda Gök-Türk prensi Türk-şad tarafından söylenen sözler, Bizans'ın sahtekârlığını belgeleyen en büyük delildir. Kaldı ki, tâ Eflâtun (m.ö. 427-347)'dan beri mayaları yalancılık üzerine yoğrulmuş olan Bizans'ın bu aslî karakteri hiç bir değişikliğe uğramadan hâlâ da devam etmektedir. İki topluluk arasında cereyan eden hâdiseler bugün ve yarın da aramızdaki münasebetlerde hatırdan çıkarılmamalıdır.

---

(2) Macarca bir kaynak kitabı olan "**A Magyarok elödeiröl és a honfoglalásról**, Budapest, 1958, s. 47-50"'dan bu bahsi tercüme eden muhterem hocam İ. Kafesoğlu'na teşekkür ederim. Bahis, Valentinos'un hâtıralarını nakleden tarihçi Menandros (6. asır sonları)'dan alınmıştır.